



• ХРОНІКА •

УДК 821.161.2-1/-9.09"18/19"І.Франко: [005.745:001]

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4614>

У ФОКУСІ ФРАНКІВСЬКОГО МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО НАУКОВОГО СЕМІНАРУ «ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ»

Науковий щомісячний семінар «Перехресні стежки» діє вже понад чверть століття. Його започаткували 1997 р. на філологічному факультеті Львівського університету з ініціативи відомої франкознавиці, директорки Інституту франкознавства, доцентки Лариси Бондар. Засідання семінару відбуваються щомісяця останнього вівторка о 15:15. У час повномасштабної війни росії проти України життя та творча спадщина Івана Франка залишається важливим предметом для осмислення й розбудови міжкультурного діалогу з різними культурами та націями світу, особливо з тими, хто подав Україні руку допомоги в цей трагічний час. Із 2023 р. за пропозицією директорки Інституту франкознавства Наталі Тихолоз семінар набув статусу міждисциплінарного, а до співорганізаторів, *Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка та Інституту Івана Франка НАН України*, долучився ще *Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка*. Упродовж 2023 р. відбулося 8 засідань наукового семінару **здебільшого у змішаному форматі**.

* * *

На першому засіданні семінару, 31 січня 2023 р., із доповіддю **«Наше все життя війна є...»: символічний капітал Івана Франка як об'єкт боротьби»** виступив кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка *Ігор Медвідь*. Модерувала засідання *Н. Тихолоз*.

Доповідач докладно охарактеризував численні символічні образи І. Франка, які створювали різні спільноти, починаючи від смерті письменника й до нашого часу, розповів про їхнє функціонування, модифікації й конкуренцію, а також про те, як ці моделі образу українського генія впливали на конструювання ідентичності суспільних груп. Доповідач пояснив, що користується поняттям символічного капіталу у значенні своєрідного семантичного ресурсу, який є інтелектуальною, політичною, соціальною цінністю для всього суспільства або для якоїсь групи людей. Людина, яка хоче стати частиною певної групи, здебільшого відпочатково засвоює символічний капітал,

тобто те, як учасники групи осмислюють ті чи інші образи, використовують різні символи в якості змістового, візуального чи мовленнєвого засобу вислову власного світосприйняття, у тому числі й образи видатних особистостей, які стають символами груп і їхніх ментальних орієнтирів. Позаяк сам І. Франко, за твердженням І. Медведя, динамічно еволюціонував упродовж усього життя, тому й представники суспільних груп сприймали його теж як певний символ, ведучи мову – через многоту образів, різні смислові іпостасі – не так про самого письменника, як радше про себе.

Доповідач зацентрував увагу слухачів на типології Франкових образів, які суспільні групи витворювали після смерті митця (посмертний образ краще надається до міфотворчості й символізації). «Донцовці» у «Вістнику» акцентували на тотальному ціннісному впливі М. Драгоманова, через що письменникові були притаманні раціоналізм, гуманізм, матеріалізм, тобто такі засади, які цілком мала ігнорувати «нова (волюнтаристська) людина», фанатик ідеї, що не має права на слабкість, зокрема на сумнів; група ж О. Назарука (із часопису «Нова зоря»), або «латинники», домінантою вважали Франкове вільнодумство, його неоднозначні релігійні пересвідчення, тому його світосприйняття подавали як незмінно релігійні. Так звані «восточники» репрезентували І. Франка як щирого християнина, світогляд якого, щоправда, зазнав значної еволюції. Протестанти у часописах «Стяг» та «Віра і наука» подавали митця як справжнього захисника християнських цінностей. У дискурсі «лівих», радянофілів (соціал-демократів, соціал-радикалів) наголошували на класовій парадигмі: І. Франко поставав як людина, яку постійно переслідували, цькували, як борець, який захищав права пригноблених. Для «правих» сил, які сконструйований образ І. Франка підпорядковували своєму світобаченню, письменник був українським Мойсеєм, національним пророком, лідером нації, що, зрештою, значно еволюціонував – від соціаліста до націоналіста; тема віри для них була периферійною – вони просто стверджували, що І. Франко все-таки був віруючою людиною. У радянській Україні створили образ І. Франка як борця проти буржуазного націоналізму та уніатського клерикалізму, ретранслятора головних засад радянської ідеології, а в діаспорному середовищі сформувався антиподний до радянського образ митця – як людини з глибокими патріотичними переконаннями. У пострадянський час І. Франка подають національним героєм (на думку доповідача, це є наслідком ефекту загроженої ідентичності, яка й зумовлює закритість, сакралізацію, представлення письменника як мученика за високі ідеали). Одночасно, на протигагу образу героя-мученика, формується погляд на автора «Мойсея» в ракурсах епатажності й нігілізму, тобто як антигероя: донжуана, гульвіси-зрадника, сифілітика, домашнього деспота, марнотратника, масона тощо. І нарешті останній – сучасний – символічний образ І. Франка – гармонійно розвинутої особистості, модернізатора, новатора, експериментатора, інтелектуала, причому категорично не ідеолога, пропагандиста. «Франко складний, а не простий, та водночас близький для нас. Із ним хочеться піти на каву, обговорити нещодавно прочитану книжку, прогулятися парком», – підсумував І. Медвідь характеристику сучасної візії українського генія.

Виступ І. Медведя викликав жваву дискусію, під час якої учасники семінару висловлювали свої спостереження щодо рецепції І. Франка й ролі його образу в формуванні ідентичності різних суспільних груп української суспільності у XX і на початку XXI ст.

* * *

28 лютого 2023 р. відбулося чергове засідання міждисциплінарного наукового семінару «Перехресні стежки», на якому з доповіддю **«Іван Франко і галицьке єврейство: ще раз до проблеми»** виступив голова Міжнародної асоціації франкознавців, завідувач кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського університету, проф. *Михайло Гнатюк*. Резонанс заявленої проблеми підтвердив те, що завдяки платформи ZOOM, у семінарі змогли взяти участь понад півсотні осіб: окрім працівників установ-співорганізаторів, на зв'язок вийшли представники різних факультетів Львівського університету, численних міст України й Польщі, а також правнучка Івана Франка, онука сина Петра, Маріанна Макаруха, яка живе у США.

Лаконічним вступним словом розпочав засідання відомий франкознавець, завідувач відділу франкознавства Інституту Івана Франка НАН України, проф. *Микола Легкий*, підкресливши контроверсійну поліаспектність теми. Своєю чергою і професор М. Гнатюк зацентрував на невичерпній широті та складності проблеми, яка має багато підводних каменів і про яку вже вели мову численні науковці – історики, соціологи, філософи і, звісно, філологи. Водночас, додав він, якою б незручною і складною не була тема, про неї треба вести мову, адже для наукового осмислення немає заборонених тем.

Вагомий внесок у висвітлення цієї проблеми зробили Михайло Лозинський, Василь Лев, Петро Кудрявцев, Ашер Вільчер, Роман Мних, Роман Кирчів, Андрій Скоць, Ярослав Грицак. Згадав М. Гнатюк і про спогад Василя Щурата, в якому йшлося про зустріч І. Франка з лідером єврейського сіонізму межі XIX – початку XX ст. Теодором Герцлем у Відні в кав'ярні «Централь». Як відомо, науковці р. Мних (книга «Іван Франко і єврейство») та Я. Грицак («Пророк у своїй Вітчизні. Іван Франко і його спільнота») опротестували спогадове свідчення В. Щурата, доказавши документально те, що, насправді, такої зустрічі не було. Але професор М. Гнатюк висловив припущення, що, на його думку, усе-таки мемуарист жодної потреби не мав через кілька десятиліть вигадувати історію про ту зустріч, лише, можливо, міг істотно змістити саму подію в часі.

Згадав доповідчак і про добре пам'ятну, гучну конференцію у Відні, яку зорганізував знаний професор-україніст Віденського університету Алоїз Вольдан із колегами на тему «Іван Франко та єврейське питання» після факту звернення до Віденського магістрату з вимогою – забрати пам'ятник «євресненависникові І. Франку» від церкви святої Варвари. За результатами конференції, у якій узяли участь науковці з України та інших держав, зокрема, Тамара Гундорова, Євген Пшеничний, М. Гнатюк, Григорій Грабович, Р. Мних, вийшов збірник наукових праць (спочатку німецькою, а згодом

у перекладі на українську мову) під назвою «На перехресних стежках». «Потрібно зважати на те, – ділився досвідом доповідач, – що під час висвітлення цієї непростой теми, що в час І. Франка термін «жид» не мав негативних конотацій, причому, як відомо, така етноназва й зараз цілком органічно функціонує в англійській, німецькій, польській та інших європейських мовах, а в українській її вважають лайливим словом».

Надалі доповідач застановився на життєво-біографічних фактах стосунків письменника з галицькими євреями і на згадках про них: у споміні про час навчання в Ясениці Сільній є пасаж про симпатичного хлопця Гавранка; чимало євреїв навчалося в Дрогобицькій гімназії (Ісаак Тігерман, Моріц Готліб (передчасно помер), Леон Штернбах (згодом відомий візантиніст, класичний філолог, професор Ягеллонського університету у Кракові), про яких є згадка у статті «Мої знайомі жиди» (написана на прохання Мартіна Бубера); на філософському факультеті Львівського університету, за свідченням письменника, євреїв-студентів було небагато. Після університетських студій І. Франко також часто контактував із представниками єврейського етносу, покликався на їхні праці, а саме: із Віктором Адлером, лідером австрійської соціал-демократії (у час співпраці письменника з часописом “Die Zeit”); із Натаном Бірнбаумом, автором поняття «сіонізм»; із Георгом Брандесом, відомим критиком, який свого часу був запрошений до Львова для читання лекцій про головні напрямки в тогочасних європейських літературах, а також – принагідно, із ініціативи М. Грушевського та І. Франка – мав виступити на засіданні НТШ, від якого під тиском поляків відмовився (згодом, відзначив доповідач, Г. Брандес писав, що німець І. Франко хотів використати його в боротьбі проти поляків); із Теодором Герцлем; із Ізидором Задлером, австрійським психоаналітиком, учнем Зигмунда Фрейда; із Германом Баром, із яким дискутував у «Вступних увагах про критику» у трактаті «Із секретів поетичної творчости» (як відомо, Г. Бар листувався з І. Франком – зокрема з приводу статті про Адама Міцкевича «Поет зради»); із Генриком Бігеляйzenом, викладачем польської гімназії у Львові, що був дуже близьким товаришем І. Франка і навіть порадником у творчій діяльності (він згадував, що застерігав письменника від опублікування статті «Поет зради», але той не послухав і був підданий численним акціям остракізму з боку польської громадськості). І. Франко часто цитував популярного на межі XIX – XX ст. психолога єврейського походження Макса Нордау, полемізував із Альфредом Носігом, стежив за публіцистичними виступами Вільгельма Фельдмана, який, до речі, був прихильником ідеї цілковитої асиміляції євреїв.

Для переконливого висвітлення проблеми професор М. Гнатюк неодноразово покликався на засадничі тези українського письменника-філософа зі статті «Семітизм і антисемітизм у Галичині», у якій той опонував єврейському діячеві лікарю Ліппе (працював у Яссах) щодо вирішення проблем життя євреїв у Галичині, спростовуючи некоректні його міркування, які могли зумовлювати фатальні міжнаціональні конфлікти: «Про жодне гноблення, про жоден визиск, про жодну апостазію чи то релігійну, чи національну, чи яку іншу в наших ідеалах нема ані мови. Жодна

релігія, жодне переконання, жодна раса і жодна народність не були й не можуть бути предметом нашої ненависті. *Таким предметом були й лишається на все тільки всякий утиск, усякий визиск і всяка облуда* (підкреслення І. Франка. – Ю. Г.)».

М. Гнатюк зацентрував також і на тому, що І. Франко дуже часто звертався до єврейської теми в художній практиці («бориславський цикл» прози, «Перехресні стежки», «Не спитавши броду» та ін.). Завершуючи виступ, доповідач наголосив на промовистих словах із Франкової статті «Радикали і жиди»: «Ми не є антисемітами. Говоримо це радикально і одверто...», і підсумував, що проблему «Франко і єврейство» треба висвітлювати лише на основі скрупульозних досліджень.

* * *

На черговому засіданні щомісячного франкознавчого семінару «Перехресні стежки», яке відбулося 28 березня 2023 року у змішаному форматі, із доповіддю **«Іван Франко про «платне москвофільство», або сікофантів»** виступив завідувач кафедри української літератури імені акад. Михайла Возняка, доктор педагогічних наук, доцент *Володимир Микитюк*. Ця доповідь була актуалізацією своєрідної підказки Івана Франка, як налагодити системне протистояння російській ідеологічно-пропагандистській і військовій інвазії в цивілізованих рамках європейського культурного націоналізму. Адже й досі для України, особливо в час повномасштабної війни, украй небезпечним є щедро фінансоване сікофантське русофільство.

Надалі В. Микитюк відзначив, що сучасними сікофантами є так звані «розумійники путіна» (із нім. – *putinverstehers*), що слово «сікофантський» у 2-ій книзі 46-го тому 50-томника І. Франка витлумачене як «донощицький», а саме слово «сікофант» означає «виказник, кляузник, стукач, сексот, денунціатор». Доповідач додав, що І. Франко на прикладі російсько-японської війни «окреслив усі перипетії, весь психологічний підтекст мотивації цієї ординської недодержави» і дуже чітко пояснив суть москвофільства як «сікофантського та шпійонського», що дуже нагадує сучасний нав'язуваний російською державною машиною «вірус», який є дуже небезпечним і для України, і для Європи, і для всього світу. Те явище, яке видатний український письменник і мислитель висвітлював у своїх історичних, публіцистичних, педагогічних і філологічних працях, нагадує процес, який ми зараз називаємо «шрьодеризацією», тобто цинічний підкуп, щедро оплачуване «москвофільство». Властиво «сікофантами» І. Франко називав продажних політиків, які завжди й у всьому «мають свій інтерес», сповідуючи безпринципну й аморальну так звану «реальну політику» (від нім. *Realpolitik*).

Володимир Микитюк докладно зупинився на характеристиці феномену сікофантства й розповів про постать Юзефа Гендігера, про якого згадує в одній із праць І. Франко. Український митець закликав позбуватися від таких людей у суспільстві, які залюбки «беруть рублі» за підлу, шпійонську й сікофантську службу, адже й досі в Україні (а йшлося про кінець XIX ст., хоча такий стан спостерігаємо дотепер!) ще по-справжньому не здемасковані й не зазнали реальної «загальної погорди» люди, які «видають газети, мають у своїх руках «общества», грають роль політичну», що

є знаком «нашої національної немочі». Москвофільство як міжнародна «болячка» і досі (у XXI ст.) залишається у європейській простороні та й на обширах усього світу дуже впливовою силою. Прелегент наголосив, що «платне москвофільство» особливо зараз, у час жорстокої війни росії проти України, є чи не основною нашою проблемою: щоби перемогти на фронті, треба насамперед перемогти нам «власних сікофантів і гендігерів».

Юзеф Гендігер, за І. Франком, був яскравим прикладом сікофантства і втіленням своєрідного узагальненого образу національного відступництва. Адже, за словами доповідача, ідеться про завербованого імперською російською спецслужбою агента, поляка за походженням, якого за зрадництво рідне національне середовище піддало цілковитій обструкції, загальному осуду. А численні витівки, брехні, хитрощі, провокаторські афери сікофанта Гендігера нагадують дегенеративну діяльність представників російської «п'ятої колонії» в сучасній Європі.

Зрештою, підсумував доповідач, у 1892 р. Ю. Гендігера засудили судом присяжних у Кракові до 10 років ув'язнення, зокрема й за те, що він містифікував, «сфабрикував» ідею задуму замаху на російського царя Александра III, маючи на меті отримати винагороду від російських «спецслужб». Авантюристові частково це вдалося, адже він як денунціатор одержав від царського уряду 500 рублів, кинувши пляму сікофантства на реальних осіб зі Львова, Кракова й Варшави, хоча ті взагалі не були причетні до жодної змови, а тим більше не були репрезентантами «російського» руху. Детективна історія Юзефа Гендігера, який в Австрії удавав із себе «переслідуваного російською владою» польського національного діяча з Варшави, начебто «арештованого» в Петербурзі – а це у Львові давало йому змогу ходити по редакціях часописів і пропонувати свої послуги в образі героя-патріота, а в Росії видавати себе за русофіла, – дуже повчальна. Апогеєм його «діяльності» було те, що збори «тайняків», які нібито готували замах на царя Александра III, Й. Гендігер «влаштовував» у редакції «Кур'єра Львівського», а одним із «організаторів» того акту начебто був поет і кум І. Франка Ян Каспрович. Український письменник як працівник «Кур'єра Львівського», безперечно, знав про цю гучну аферу, а тому й використовував цей «збірний образ» тогочасного Юди, символ національного відступництва серед польського суспільства для осмислення наших національних реалій, – зрозумівав Володимир Микитюк.

Численні міркування І. Франка про явище національного відступництва й загрозу «безлично рафінованої системи брехень» російської бюрократичної орди, «масового божевілья» в «імперії зла», шалений вплив пропаганди на людей і про реальну загрозу «сікофантського русофільства» українській національній справі, на думку В. Микитюка, є пророчими і мають бути постійним важливим нагадуванням для українців і всіх європейських народів, що «платні російські агенти – явище міжнаціональне, характерне для багатьох європейських націй, вражених вірусом продажності та деморалізації».

Після виступу відбулася жвава дискусія, у якій всі охочі мали змогу поставити доповідачеві запитання й обговорити цю дуже актуальну і для нашого часу проблему.

Учасники засідання висловлювали свої міркування та пропозиції щодо ідентифікації сучасних «гендігерів», а також інструментів для подолання проблеми «сікофантства», проплаченого зрадництва, зокрема його впливу на національну систему освіти й академічну культуру.

* * *

На засіданні семінару 25 квітня 2023 р. з доповіддю «**Військова служба Івана Франка: нові факти до біографії**» виступила кандидатка наук з соціальних комунікацій, старша наукова співробітниця Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка, провідна фахівчиня Інституту франкознавства Львівського університету *Наталія Дзьомба (Рашикевич)*. Засідання модерував професор *М. Легкий*.

Свою доповідь про «чи не єдиний щасливий епізод» із життя І. Франка Н. Дзьомба побудувала в діалогічно-драматизованій формі запитань і відповідей, чим удавалося їй тримати в постійній напрузі увагу слухачів. Як виявилось, питання перебування І. Франка на військовій службі майже завжди перебувало на маргінесі уваги франкознавців і досі залишається недовивченим. Саме тому на численні питання: «Де і коли відбував військовий обов'язок український письменник?»; «За яких обставин і чому його призвали?»; «У який період життя потрапив до війська, скільки тривала його служба і чому був звільнений?»; «Які сподівання мав письменник від служби у царському війську і як це позначилося на його творчій долі?»; «Де відбував військову службу і що змусило його повернутися у ту локацію після численних життєвих перипетій?» тощо – учасники семінару сподівалися отримати чіткі відповіді.

Як засвідчують різні джерела й документи, наголосила доповідачка, І. Франко служив не в Бережанах, як стверджувалося в одній краєзнавчій статті на Тернопільщині (що стала стимулом для наукового пошуку), чи в Самборі, а у Львові, у казармі, яка була розташована на вулиці Курковій (тепер вулиця Лисенка, 12). Недослідженим є й питання тривалості Франкової військової служби (побувають думки, що письменник служив чи то 2 роки 9 місяців і 10 днів, чи то всього лише 3 тижні і 3 дні): зі спогаду сина Тараса довідуємося, що для нього дивною видається цифра в майже три роки служби, після якої спеціальна медична комісія увільнила молодого чоловіка від служби у війську через непридатність у зв'язку з короткозорістю, хоча, найімовірніше, це сталося радше через нещодавній гучний соціалістичний процес над ним та друзями. Версій щодо причин звільнення можна вигадувати багато, але, як, зокрема, наполягає син Тарас, навряд чи І. Франка звільнили від виконання військового обов'язку через слабкий зір, бо ж відомо, що письменник навіть в останнє десятиліття свого життя не користувався окулярами. З огляду на фактологію, підкреслила Н. Дзьомба, І. Франко прослужив у війську недовго, мабуть, не більше, ніж три з половиною тижні після 1 жовтня 1879 р. (десь із 13–14 жовтня), адже – за абшидом – його звільнено зі служби «через непридатність» за дуже короткий термін – 7 листопада того ж року.

Важливо було з'ясувати ще одне питання: чому І. Франка звільнили від служби двічі, чому йому видали 2 абшиди? Доповідачка висловила здогад, що це сталося через так звану троїсту структуру військових сил у Австро-Угорській імперії – поділ

на загальне військо, «ландвер» та «ландштурм»; тобто І. Франка могли призвати до різних родів війська, і тому йому дали два увільнення від служби. Проте згодом, під час дискусії, учасник засідання Назарій Юрчишин пояснив, що в час І. Франка громадян Австро-Угорщини могли призвати на військову службу до 42 років, тому другий абшид від 31 грудня 1898 р. звільняв письменника від військового обов'язку якраз за віком.

Доповідачка актуалізувала також чимало інших супутніх питань і послідовно намагалася давати вичерпні на них відповіді, зокрема: які були передумови його рішення відбути військовий обов'язок; про сліди письменникового нетривалого в часі військового досвіду у художній творчості (твори «Гриць Турчин» та роман «Для домашнього огнища») та ін.

Доповідь викликала жваву дискусію. Богдан Тихолоз запропонував доповідачці для ширшого контекстуального осмислення теми долучити тези філософської статті І. Франка «Війни і військо в наших часах», а М. Легкий згадав промовистий сюжетний епізод із повістки «Гриць і панич» про вбивство панича («прошив кулею серце товариша, але здавалося, що собі прошив»), який також може бути рефлексом досвіду Франкового перебування у війську. Професор Валерій Корнійчук скоригував інтерпретацію вірша «Гриць Турчин», який, згадав він, був написаний у час перебування письменника в Коломийській в'язниці, що й могло позначитися на тому, що вірш зазвучав як перша поетично оформлена мілітарна програма для українців; одночасно науковець рекомендував пошукати документальні матеріали про військову службу І. Франка в архівах полку, які, вочевидь, збережені у Львові чи Відні.

* * *

Нам треба розвивати й популяризувати автентичні українські курорти, зокрема й під час різних наукових форумів, – наголосив кандидат філологічних наук, доцент, директор Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка *Богдан Тихолоз* на черговому засіданні міждисциплінарного франківського семінару «Перехресні стежки», яке відбулося 30 травня 2023 р. у Львівському університеті. Заявлена тема – **«Іван Франко та європейська курортна культура (несподівані контексти)»** – викликала у франкознавчій спільноті численні запитання, навіть своєрідне зніжковіння ще задовго до її виголошення, зокрема й таке, чи доречно актуалізувати тему про курорт у пору жорстокої, кровопролитної війни в Україні. Чи не тому модератор *М. Легкий*, наче долаючи оте зніжковіння, наголосив, що якби не та клята війна, то всім нам думалося би про Ліпик, Ловрану та інші прекрасні місця. Хоча, додав він, з огляду на широку життєву географію, топоси, мандрівки та їхні відлуння у Франковій творчості, «несподівані контексти» курортної тематики в житті І. Франка в контексті відпочинкової європейської культури, навіть за умов війни, не можуть не заінтригувати франкознавчу спільноту.

Розпочинаючи виступ, очільник Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка *Б. Тихолоз* відразу застеріг, що він не дбатиме про охоплення в доповіді всіх мандрівних біографічних локусів письменника, а

зосередиться суто на питанні «Іван Франко та європейська курортна культура». Актуалізувати тему Франкових курортів у трагічний для української нації воєнний час він, мовляв, вирішив саме у зв'язку з реабілітаційно-оздоровчими потребами для українських воїнів, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, матерів і дітей, волонтерів, які жили або живуть в обставинах постійного психофізіологічно виснажливого воєнного екстремуму. Бо курорт – це передусім історія оздоровлення й відновлення сили нації, оаза спокою та здоров'я, а курортна культура – це важлива частина національної культури, місце зцілення, духовного перепочинку, зустрічей і комунікації, міжкультурного діалогу, локус культуротворення тощо, – обґрунтував доповідач. Варто, урешті, змінити кут зору й на поняття «курортний роман» і спробувати в позитивному ключі зінтерпретувати його жанровий потенціал у світовій літературі (скажімо, у романі «Чарівна гора» Томаса Манна).

Доповідач відзначив, що у повсякденному трибі життя почасти складно почути його музику, тож саме завдяки курорту, місцю духовної паузи, своєрідного «інтермецо» в житті та творчості, вона, ота дивовижна мелодія, часто починає лунає у глибинах духовної матриці людської особистості. Курорти як спеціальні локуси для лікування, оздоровлення й відпочинку є одночасно й місцями мистецтва, творчості, комунікації, осередками творення мереж, спільнот, ідентичностей, культури. Саме тому 2021 р. до списку світової спадщини ЮНЕСКО внесли і транснаціональний об'єкт «Великі курортні міста Європи». За нашого часу важливо усвідомлювати, що таке курортна культура, і прагнути, освоївши європейський досвід курації (оздоровлення), курортної звичаєвості, розвивати нашу, українську, національну відпочинкову культуру. Сама ж курортна культура має нетривалу історію, адже формувалася з XVIII ст. (а якщо точніше – з другої половини XIX ст.) до 1930-х років, причому головні локації розбудовували переважно поблизу природних джерел мінеральної води, відвідування яких поступово переростало у своєрідну моду; тут і виформовувалася система, або ж культура, оздоровлення й відпочинку.

Чи був І. Франко курортником? На думку Б. Тихолоза, відпочинок, особливо активний (мандри, рибальство, збирання грибів тощо), відповідав динамічній і продуктивній природі І. Франка, мандрівника за натурою. Але чи були відпочинкові хвили для письменника місцями творчості, місцями відновлення сили й натхнення і яку роль відіграли в його біографії бальнеологічні та кліматичні курорти Буркут, Криворівня, Ліпик, Ловран та ін.? Доповідач запропонував поміркувати (на підставі архівних знахідок, результатів експедиційних мандрівок і практичному досвіді культурного менеджменту), яким чином І. Франко причетний до формування української курортної культури в загальноєвропейському контексті.

На думку науковця, Криворівня, до якої майже щороку письменник із родиною приїжджав у 1901–1914 роках (окрім 1905 та 1908), а також бальнеологічний курорт Буркут (1901, на запросини Лесі Українки, яка відпочивала там із майбутнім чоловіком Климентом Квіткою) були передусім «зеленими» відпочинковими локаціями, які оздоровлювали головно своїми кліматичними умовами. Курорти ж

Ліпик (1908) та Ловран (1909) у Хорватії І. Франко відвідав суто з оздоровчою метою, як термомінеральні лікувальні локації (ванни, масажі, культура їжі і, звичайно, вино, особливо червоне, яке письменник дуже любив). До того ж, якщо Ліпик Франкові не дуже сподобався (перебував там на стадії загострення хвороби і мав велике бажання побувати на морі), то в Ловрані (назва, либонь, походить від рясного кущовиння лаврів), де часто відпочивали родини Віткевичів, Шептицьких, Іван Труш, Михайло Рудницький, Петро Карманський, письменникові значно покращало, про що повідомляв Франків син Андрій у листі до Карла Бандрівського.

Прелегент також відзначив, що, на жаль, до сьогодні на світовій курортній мапі України нема, тому над цим треба багато працювати. До того ж, у сучасній українській курортній культурі викристалізувалися два загрозливі виклики, а саме: «буркутизація» (цілковитий занепад) і «буковелізація» (споживацтво), які потрібно згодом подолати, щоби у ближчій перспективі не залишатися пообіч світової відпочинкової культури. Тож практичний досвід інтенсивного мандрування та оздоровчого відпочинку І. Франка як одного з піонерів творення української курортної культури може стати цінним і важливим дороговказом у становленні сучасної національної відпочинкової культури, – підсумував Б. Тихолоз.

У рамках засідання відбулася також прем'єра спеціального випуску відеоблогу «Франко НЕ вдома. Мандруй з класиком» – «Поет і Птах. Франко в Ловрані», який відзняли з нагоди відкриття пам'ятного знака І. Франкові в хорватському містечку на узбережжі Адріатичного моря. Після прем'єри відбулося активне обговорення доповіді та фільму.

* * *

Через місяць, 27 червня 2023 р., у Львівському університеті на черговому засіданні наукового семінару про непрості обставини життя Ольги Франко з Хоружинських після одруження з генієм українського письменства й переїзду до Львова з доповіддю **«Ольга Франко та галицьке жіноцтво»** виступила авторка етапних франкознавчих монографій, професорка Українського католицького університету *Ярослава Мельник*.

Модерувала засідання директорка Інституту франкознавства Львівського університету Н. Тихолоз, яка стисло охарактеризувала ускладнену поліаспектність теми. Я. Мельник розпочала виступ зі згадки про головний, фатальний, вибір О. Хоружинської, коли напровесні 1886 р. «образована, читана» дівчина, слухачка Київських вищих жіночих курсів, випускниця Інституту шляхетних дівчат у Харкові, з дивовижною рішучістю вирішила стати дружиною відомого вже тоді західноукраїнського літератора та активного культурно-громадського й політичного діяча Івана Франка, вибравшись на постійний побут із Києва до далекої Галичини, щоби стати тут для нього опорою, підмогою, натхненницею. Отож у фокусі уваги доповідачки були численні питання, які досі залишаються контроверсійними, не до кінця фактологічно висвітленими моментами Франкової життєвої і творчої долі, як-от: як сприйняло галицьке жіноцтво Франкову дружину-наддніпрянку; хто перебував із нею у найближчих взаєминах; хто їй симпатизував, а хто недвозначно

творив негативну опінію; кому Ольга з Хоружинських, східнячка, яка до одруження жила в заможній дворянській атмосфері російської імперії й розмовляла майже цілком російською мовою, відповідала симпатією у спілкуванні, а до кого з галичан ставилася з застережливою обережністю і навіть із прохолодою; із ким перетиналися її стежки на громадських і літературних теренах; хто з жіноцтва запрошував і гостив її під час літніх вакацій та за інших нагод; які були взаємини Франкової дружини з жінками, які мали вагомий вплив на письменникові життя і творчість (із Ольгою Рошкевич (Озаркевич), Юзефою Дзвонковською, Целіною Зигмунтовською); хто опікувався дружиною письменника в останні роки життя і провів в останню дорогу; чи завжди справедливими були галичанки у ставленні до Франкової дружини.

Спочатку Я. Мельник зосередила увагу на цікавому феномені Франкового «фемінізму», сприянні численним представницям жіноцтва у їхньому прагненні самовиразитися, вибороти бодай якісь громадянські права – на працю, освіту, життєву і творчу реалізацію тощо (вагомий приклад – його причетність до підготовки альманаху «Перший вінок»).

У Галичині життєві стежки О. Франко перетиналися з численними представницями різних верств жіноцтва – і з освічених, інтелігентних верств, і зі священничих родів, і з гущі народу. Тож в інтенсивному спілкуванні з нею були: Наталя Кобринська, Олесь Бажанська (Озаркевич), Йосифа Олеськова (з її родиною Франки довго товаришували; І. Франко був друбою на її весіллі, а вона хресною матір'ю Петра Франка), Феліція Прухнікова, Ядвіга Чайковська, Уляна Кравченко, Климентина Попович, Михайлина Рошкевич, Ольга Левицька, Гермін Шухевич, Ірина Гарасимович (зокрема, у справі численних жіночих віч; 1891 р. дружина І. Франка стала членкинею товариства «Просвіта», а також була завзятою й ініціативною учасницею «Клубу Русинок» у Львові). О. Франко вела активне листування з рідними та друзями з Наддніпрянщини, із Н. Кобринською, О. Кобилянською, Оленою Пчілкою, Ф. Прухніковою (щодо перекладів творів І. Франка польською мовою); в епістолярних діалогах значна увага зосереджена проблемам українського культурного та громадсько-політичного життя злам XIX–XX ст.

Так, Н. Кобринська (за підказкою І. Франка) запросила О. Хоружинську в жовтні 1885 р. взяти участь у наповненні задуманого альманаху жіночої творчості «Перший вінок» (вийшов 1887 р., тобто вже після одруження з І. Франком; там надрукована єдина наукова праця О. Франко «Карпатські бойки і їх родинне жите», причому її змістову «стійність» високо оцінила співупорядниця альманаху). Відомо також, що 1889 р. Н. Кобринська стала хрещеною матір'ю первістка Франків – Андрія, і, перебуваючи у Львові, відвідувала їхню домівку, дуже опікувалася хрещеником і часто запрошувала родину Франків у гості до Болехова (особливо, як зазначила доповідачка, дві куми зблизилися під час двомісячного перебування в Болехові О. Франко з сином Андрійком у травні – липні 1888 р., під час і після якого відбувалося інтенсивне епістолярне спілкування власниці обійстя з І. Франком та його дружиною, де відчувається щире замилювання особистістю хрещеника та його матір'ю). Зближувало обох жінок і

жіноче питання. Загалом взаємини О. Франко з піонеркою емансипаційного руху в Галичині були «майже безхмарними», щоправда, в одному листі до Олени Пчілки від 25 листопада 1891 р. Франкова дружина безапеляційно – у контексті розвою тогочасних жіночих рухів – згадала, що одна пані в Галичині «забоячись нібито о загальнім добрі, свою рідну сестру за місяць до породи вигнала з матиного дому до жидівської халупи» й уточнила, що такий учинок зробила саме пані Кобринська. Дещо ускладнилися їхні взаємини після загострення спадкової ментальної недуги в О. Франко.

Цікаво розповіла прелегентка про стосунки О. Франко з жінками, у які свого часу закохувався І. Франко – з О. Рошкевич (Озаркевич), Ю. Дзвонковською (1862–1892), Ц. Зигмунтовською. Так, О. Рошкевич (Озаркевич) зверталася в лютому 1893 р. у листі до О. Франко, аби вона або переслала листа з запитом І. Франкові до Відня, або допомогла з відшукуванням франкомовної книги «Гегельянїзм в викладі о “Антигоні” Софокла» й уточнила, хто її автор; по-друге, згадала доповідачка багато нюансований спогад М. Рошкевич, в якій промовистим є момент, коли О. Франко вимагала віддати Франкові листи до сестри Ольги, аби «знищити, спалити, щоб їх зовсім не було», щоби взагалі не згадувати про цей знаковий період письменникової біографії. Після того інциденту, щоправда, О. Франко неоднораз прихильно комунікувала з Михайлиною (після знайомства на банкеті в Теофіла Окуневського, згадувала Михайлина, коли сестра Ольга мешкала на Підваллі у Львові у своїх дітей, Франчиха, будучи душевно хворою, часто заходила до неї й розповідала про своїх дітей). Із Ю. Дзвонковською О. Франко зустрілася чи не єдиний раз в 1887 р., коли та зі Станіславава приїжджала з матір'ю до Львова. Дещо багатша історія взаємин О. Франко з «маніпулянткою» – Ц. Зигмунтовською, яка навіть дуже часто (зокрема, 1912, 1914 та й по смерті письменника) була в садибі Франків, доглядала за порядком тощо. Професорка Я. Мельник згадала один цікавий факт, що письменник 1914 р. брав Целіниного сина із собою на відпочинок до Криворівні. Як відомо, збереглися численні свідчення про непрості взаємини Ольги з «маніпулянткою» Целіною (причому і про категоричні відштовхування, і про несподівані зближення), зокрема, у спогадах Марії Струтинської та Софії Дутко.

Прикрий штрих до образу О. Франко додають листи педагогині й письменниці Євгенії Бохенської, яка й безпосередньо в листі до І. Франка іронічно, причому в контексті похвали на адресу дружини, бештала останню за «довгий язик», про який їй начебто розповіли Коцовська з Білецькою. А в листі від 21–22 листопада 1912 р. до Франкового сусіда, М. Грушевського, вона навіть відверто неприхильно характеризувала Франкову родину як «анормальну». На думку доповідачки, «потаємки закохана» Є. Бохенська висловила суто суб'єктивний погляд на родину Франків, який можна легко спростувати «безпристрасними рядками» численних документів особистого архіву письменника, мемуарними свідченнями тощо.

Неоднозначно розвивалися і взаємини О. Франко з О. Кобилянською, які познайомилися під час святкування у Львові 25-ліття творчої діяльності І. Франка

(до речі, збереглися листи О. Кобилянської до О. Франко і навпаки, які Я. Мельник опублікувала й докладно прокоментувала у збірнику наукових праць Львівського університету «Українське літературознавство» (№ 86 за 2022 рік)). Переважно їхні стосунки псували різні плітки, як, скажімо, поголоска про «язикату» Франчиху від Марії Матковської щодо творчості буковинської письменниці, про які вона згадує в листі до Осипа Маковея: О. Франко начебто говорила, що вона має якогось помічника, «що перетолковує все на руське», бо ж усі люди знають, що насправді вона пише по-німецьки. Водночас лейтмотивним акордом їхніх взаємин (попри запевнення, що її такі «балакання» не болять) звучать слова прохання в листі до О. Маковея переказати вітання її новій львівській знайомій: «Поздоровте Франкову від мене. Се дивне, як вона мою симпатію здобула. Маленька така, а бистра – як чортик».

До честі І. Франка, наголосила Я. Мельник, що за різних контроверз і нарікань на якісь непорозуміння з дружиною чи дітьми письменник здебільшого безкомпромісно захищав своїх (прикладом можуть бути реагування на численні ескапади Михайла Павлика проти О. Франко). Мабуть, не випадково багаторічна подруга і хрещена мати Петра та Анни Валерія Коцовська писала своєму хрещеникові Петрові про О. Франко як про вірцеву жінку і матір, яка щиро дбала про комфорт і дозвілля своїх дітей і чоловіка.

Кількома мазками охарактеризувала дослідниця останні десятиліття життя О. Франко, особливо довоєнне десятиліття, 1930-і роки (Тарас із родиною в 1929 р. у Ряшеві, а потім у Станіславі, до Львова приїде аж 1945 р.; Петро з родиною з 1931 р. – у Харкові, повернувся додому наприкінці 1930-х, найвірогідніше 1937-го; дочка Анна – спочатку на Закарпатті, потім у Відні). Тому опікувалися дружиною І. Франка спочатку її подруги – Осипа Бандрівська (сестра Соломії Крушельницької, дружина Карла Бандрівського), «кумушка» В. Коцовська, а згодом – невістки, передусім її тезка Ольга (дружина Петра).

Останні кілька років (після відкриття Музею Івана Франка 10 жовтня 1940 р.) О. Франко опікувалися і провели в останню путь (померла 15 липня 1941 р.) працівники музею, зокрема, Лідія Кедринська, Федір Кулечко, С. Дутко і Марія Деркач. Саме ці люди були їй насправді «нечужими», підсумувала доповідачка, бо співчували, допомагали, як могли, були свідками її «остатньої частини» дороги. Як відомо, поховали О. Франко неподалік від чоловіка на Личаківському цвинтарі.

На думку проф. Я. Мельник, стереотипні візії О. Франко як жінки, яка зробила життя І. Франка нестерпним, потрібно долати, ретельно документуючи твердження вивіреною фактологією. Зрештою, без виразної індивідуальності постаті Ольги Франко з Хоружинських чимало втрачає історія

Доповідь викликала жвавий обмін міркуваннями з приводу докладно висвітленої теми. У дискусії взяли участь В. Будний, В. Микитюк, А. Швець, І. Роздольська, М. Зубрицький, А. Франко, Н. Тихолоз та інші учасники семінару, побажавши прелегентці віднайти ще не один такий евристичний «сюжет» у франкознавчій проблематиці.

* * *

26 вересня 2023 р. в онлайн-форматі відбулося чергове засідання міждисциплінарного семінару «Перехресні стежки», на якому із доповіддю **«Микола Лисенко та Іван Франко: світоглядно-творчі імплікації»** виступила докторка мистецтвознавства, професорка кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка *Оксана Фрайт*. Семінар модерувала директорка Інституту франкознавства *Н. Тихолоз*, яка відзначила актуальність осмислення контактних зв'язків І. Франка зі знаковими, почасти й геніальними, сучасниками, яким був композитор М. Лисенко.

Науковиця з Дрогобича спочатку подала енциклопедичну довідку про життєву і творчу долю М. Лисенка, а надалі зосередила увагу на спільних (перехресних) рисах творчої діяльності композитора й І. Франка. Їхні творчі долі, відзначила доповідачка, споріднювали численні моменти, зокрема: 1) професійний універсалізм; 2) широта позапрофесійної діяльності й надзвичайна їхня комунікабельність, що підтверджує епістолярна активність із багатьма кореспондентами; 3) ставлення до Т. Шевченка як до генія й символічної постаті українського національного культурного простору (М. Лисенко створив 80 творів на тексти поета, організовував щорічні ювілеї на його честь тощо, а І. Франко впродовж усього свого життя також різними способами, зосібна й у численних наукових і публіцистичних працях, популяризував творчість геніального попередника); 4) глибокі зацікавлення народнопоетичною творчістю та звичаєвістю (обоє активно збирали словесність та етнографічні матеріали, досліджували й інтерпретували їх); 5) наукове осмислення української минувшини й культури (обоє, до прикладу, досліджували феномен українського вертепного дійства); 6) обоє мали чітке бачення важливості духовності, релігії на становлення української національної ідентичності тощо. Характерним є й те, що вони навзаєм пильно стежили й почасти з неприхованим пієтетом популяризували творчість один одного. Доповідачка принагідно згадала про численні музичні твори М. Лисенка на слова І. Франка: «Не забудь, не забудь», «Безмежнеє поле в сніжному завою», «Місяцю-князю», «Гімн», веснянки тощо; композитор також із голосу письменника записав 22 народні пісні. Підтвердженням універсалізму діяльності М. Лисенка були його численні ініціативи та співпричетність до різних подій національного значення (редагував біблійну «Пісню над піснями» в перекладі Пантелеймона Куліша, адаптував для російської цензури текст роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли...», був причетний до підготовки видання «Книги пісень» Гайнріха Гайне в перекладі Лесі Українки та Максима Славінського, був ініціатором створення музично-культурного осередку «Українські Атени», одним із співзасновників Літературно-артистичного товариства в Києві та ін.). О. Фрайт відзначила й безсумнівні літературні здібності композитора, що виявилися у його працях та кореспонденції, у яких відчутні оригінальний спосіб мислення, ерудиція, естетизована оздоба стилю (барвиста мова, тропи). Як і І. Франко, геніальний український композитор робив численні спостереження щодо національного характеру українців, вказуючи на його численні вади; досить

проникливо обоє трактували і справжню, ворожу для України, сутність російсько-імперського елементу. Цікаво (і, либонь, це не був випадковий збіг) прозвучало спостереження про знакову роль імені Ольга у життєвих долях двох геніїв: мама і дві дружини М. Лисенка були Ольгами, принаймні три Ольги мали вплив на життя І. Франка (дві наречені – О. Рошкевич, Ольга Білинська та дружина – О. Хоружинська).

Під час обговорення доповіді професорка О. Фрайт відзначила, що поміж Франком і Лисенком майже ніколи не було якихось непорозумінь, що, зокрема, можна пояснити шляхетним, старосвітським, зичливим характером композитора: він узагалі не був конфліктною особистістю, дещо різкуватим бував хіба що з хором під час репетицій.

* * *

Оскільки наприкінці жовтня відбулася щорічна Франківська наукова конференція «До великого моменту...», то наступне засідання семінару «Перехресні стежки» відбулося 28 листопада 2023 р. На семінарі з доповіддю «**Карпати у житті Івана Франка**» виступила кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України *Наталія Мисак*. Прелегентка наголосила на історико-біографічному та краєзнавчому ракурсах осмислення інтенсивної присутності в житті І. Франка карпатського регіону, на неймовірній залюбленості українського генія в розкіш цього природного середовища. У виступі дуже докладно, у хронологічному перерізі, із рясними апеляціями до мемуарних свідчень, епістолярію сучасників і самого письменника, науковиця накреслила мапу численних Франкових мандрівок Карпатами з різних нагод, а також вкотре зацентрувала на улюблених способах його відпочинку (рибальстві, збиранні грибів тощо) та особливостях творчої праці під час мандрування.

Отже, на підставі цього огляду можна зробити висновок, що кожне щомісячне засідання Франківського міждисциплінарного наукового семінару «Перехресні стежки», як правило, стає резонансною подією української наукової гуманітаристики, що, звісно, сприяє популяризації й розвитку франкознавства в Україні та світі.

Юрій ГОРБЛЯНСЬКИЙ

Юрій Горблянський – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна).

Yuriy Horblyans'kyi – Cand. Sc. (Philology), Associate Professor, Acad. M. Vozniak Department of Ukrainian Literature, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: skelia@ua.fm

Дата подання: 24 січня 2024 р.